

простору»). – К. : Гнозис, 2006. – Дод. 3. – Т. 3. – С. 188–192.

9. Попова Т. М. Методологічні і дидактичні засади реалізації культурно-історичної компоненти освітньої галузі «Природознавство»: [монографія] / Т. М. Попова. – Керч : РВВ КДМТУ, 2010. – 325 с.

10. Педагогика : учебн. пособие для студентов пед. учебн. завед. / В. А. Слостенин, И. Ф. Исаев, А. И. Мищенко, Е. Н. Шиянов. – М. : Школа-Пресс, 1997. – 512 с.

11. Розин В. М. Введение в культурологию / В. М. Розин. – М. : Международная педагогическая академия, 1994. – 104 с.

12. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти / О. Я. Савченко. – К. : Грамота, 2013. – 504 с.

Дата надходження до редакції: 22.02.2016 р.

УДК 378

Тамара ШЕВЧУК,

старший викладач кафедри суспільних дисциплін
Національного університету
водного господарства та природокористування

ГУМАНІТАРНА ПІДГОТОВКА В ТЕХНІЧНИХ ВНЗ УКРАЇНИ

У статті аналізуються особливості гуманітарної підготовки в технічних ВНЗ. Доведено, що гуманітарна підготовка є ваговою складовою процесу формування особистості майбутнього фахівця-інженера.

Ключові слова: гуманітарна підготовка, гуманітаризація, інженерна освіта, міждисциплінарна інтеграція, неперервна освіта.

В статті проаналізовані особливості гуманітарної підготовки в технічних вузах. Доказано, що гуманітарна підготовка являється однією з важливих частин процесу формування особистості майбутнього спеціаліста-інженера.

Ключевые слова: гуманитарная подготовка, гуманитаризация, инженерное образование, междисциплинарная интеграция, непрерывное образование.

The humanitarian training occupies the significant part in the system of a higher technical education in Ukraine the present day. The author analyses the peculiarities of the humanitarian training in technical universities. It is proved that the humanitarian training is an important component in the formation process of the personality of a specialist engineer to be.

Key words: the humanitarian training, humanitarization, engineering education, interdisciplinary integration, continuing education.

Постановка проблеми. У сучасній Україні реформування вищої освіти здійснюється за напрямками її гуманітаризації. Мета гуманітаризації освіти – сформувати фахівця, культурну людину, що знає історію свого народу, традиції, вміє працювати в колективі та реалізовувати свої творчі здібності. Як стверджують науковці, сучасний інженер, крім професійних знань і навичок, повинен бути носієм високої загальної культури, яка формується гуманітарними та суспільствознавчими дисциплінами. Гуманітарні знання допомагають фахівцеві стати

не лише виконавцем, а професіоналом-творцем. У зв'язку з цим актуальна проблема вищої технічної освіти, одночасно з високоякісною спеціальною фаховою підготовкою, – надати студентам гуманітарну підготовку, провести гуманізацію та гуманітаризацію вищої освіти.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. За висновками багатьох українських учених (Г. Васянович [1], І. Зязюн [3], О. Каверіна [4], Е. Лузік [6], Н. Ничкало [10], С. Сисоєва [15] та ін.), нова якість освіти і професійної підготовки майбутніх фахівців безпосередньо пов'язана із проблемою розвитку у вищій технічній школі гуманітарної підготовки та інтегрованих знань, формування вмінь і навичок майбутніх фахівців на основі міждисциплінарних зв'язків суспільно-гуманітарних, природничих і технічних циклів дисциплін та їх практичного застосування в майбутній професійній діяльності.

Мета статті – на основі науково-педагогічних джерел охарактеризувати особливості гуманітарної підготовки майбутніх фахівців у технічних ВНЗ, вказати проблеми гуманітарної підготовки в технічних ВНЗ і окреслити шляхи вирішення означених проблем.

Виклад основного матеріалу. У сучасній українській освіті щодо гуманітарної підготовки студентів доводиться констатувати прикрий факт, що на сьогодні як у ВНЗ, так і в Міністерстві освіти і науки майже не оперують термінологічним апаратом, прийнятим, наприклад, у Європі та Америці. У нас історію, політологію, соціологію, психологію, мовознавство та інші дисципліни називають гуманітарними, тоді як на Заході чітко розрізняють гуманітарні та суспільні науки. До кола останніх належать політологія, соціологія, інколи – історія та деякі інші дисципліни. У роботах українського вченого О. Михайличенка дається аналіз сутності гуманітарних наук, які викладаються у вищій школі. Класифікуючи науки, дослідник запропонував здійснювати розподіл наук за соціальними, суспільними і гуманітарними напрямками [14].

До **соціальних наук** учений відносить ті науки, які «вивчають процеси, пов'язані з відносинами у конкретному соціальному стані, який склався об'єктивно на певному історичному етапі та найменше стосується суб'єктивних відносин між людьми»: соціологію, соціальну психологію, правознавство, політичну економію, історію, демографію, соціальну статистику, соціальну гігієну [14, с. 6]. До **суспільних наук**, які «за своїм призначенням пов'язані з власними, окремими культурними та історичними надбаннями людства, суспільними нормами та установами, що стосуються окремої особи, окремої сім'ї, класу, групи, нації, держави тощо, для яких характерні етнічні, національні, релігійні ознаки», О. Михайличенко відносить психологію, педагогіку, філософію, мовознавство, літературознавство, релігієзнавство, мистецтвознавство, археологію, етнографію, краєзнавство, культурологію, естетику, економіку. До **гуманітарних наук** «слід відносити клас (перелік) наук, що вивчають людину у сфері її духовної, розумової, етичної, культурної і суспільної діяльності», зокрема рідна та іноземна, література, антропологія, теологія, журналістика, етнографія, етика, мистецькі науки та ін. У системі вищої освіти гуманітарні, суспільні і соціальні науки трансформуються у відповідні навчальні дисципліни, які характеризуються загальним терміном «суспільствознавчі». Проте у нормативних документах присутні ще кілька назв, наприклад, дисципліни соціально-економічної підготовки студентів [9].

В одній із резолюцій Ради Європи, ухваленій на початку ХХІ століття, були визначені п'ять груп ключових компетенцій, які повинні опанувати студенти: «1) політичні і соціальні компетенції, пов'язані зі здатністю взяти на себе відповідальність, брати участь у спільному прийнятті рішень, у функціонуванні демократичних інститутів, регулюванні конфліктів ненасильницьким способом; 2) компетенції, що визначають здатність до життя в багатокультурному та багатонаціональному суспільстві, поширення клімату терпимості, здатності жити з людьми інших культур, мов та релігій, розуміти їх відмінності; 3) компетенції, що визначають володіння усним і письмовим спілкуванням, зокрема іноземними мовами; 4) компетенції, пов'язані з виникненням інформаційного суспільства, володінням нових технологій, розумінням їх застосування, здатністю до аналізу й відбору зростаючих обсягів інформації та реклами; 5) компетенції, що реалізують здатність і бажання неперервної освіти, освіти протягом усього життя як основи професійної конкурентоспроможності, адаптаційного потенціалу до суспільства, яке змінюється» [12]. Отже, профільну освіту зараховано до останньої групи компетенцій, натомість перші три стосуються аспектів, «відповідальними» за які є гуманітарні та суспільні науки, а у групі «інформаційно-технологічних» компетенцій ідеться про «розуміння застосування» технологій, що значним чином формують саме гуманітарні та суспільні дисципліни. У групі «профільних компетенцій» також підкреслюється «здатність і бажання» набувати освіту, процес адаптації до суспільства.

О. Каверіна вказує, що «необхідність переходу вищої технічної освіти на якісно новий рівень пов'язана із суттєвими трансформаціями функцій професійної діяльності майбутніх інженерів, з урахуванням інтеграційних процесів, які сьогодні

визначаються основною закономірністю розвитку педагогічної науки і освітньої практики» [4]. У зв'язку з цим перед освітянами постає завдання підвищити морально-етичну, психологічну та загальну культуру випускника вищої школи, що є особливістю гуманітарної підготовки.

Отже, «гуманізація освіти – це, в першу чергу, зміна спрямованості всієї системи навчання та її цілей на виховання неповторної, яскравої індивідуальності, унікальності духовно-моральної особистості». Ж. Свиренко стосовно цього стверджує, що сучасний випускник вищого технічного закладу повинен не лише компетентно діяти в професійній сфері, але й володіти загальнолюдськими і національними моральними цінностями, сповідувати й стверджувати в повсякденній праці у всіх сферах свого життя ідеї та принципи гуманізму [14, с. 5].

Нова гуманітарна парадигма освіти, яка формується на основі вітчизняного та зарубіжного досвіду, розвитку науки, культури, освіти й виховання, доведених теорією та перевірених практикою знань, повинна відповідати потребам особистості, суспільства та держави. Одним з основних шляхів переходу на нову парадигму освіти, на думку С. Сисоевої [15], є вироблення стратегії розвитку гуманітарної освіти в технічних та інших вищих навчальних закладах освіти, перспектив відродження й розвитку національної вищої школи, нових педагогічних технологій та інших змін.

Очевидно, що «лише викладач, що має гуманістичний світогляд, необхідні особисті якості, педагогічну спрямованість, базу психолого-педагогічної підготовки, якому «комфортно» в своїй діяльності, може побудувати педагогічний процес у гуманістичному руслі і забезпечити гідну гуманітарну підготовку у технічному ВНЗ». Значущою є взаємодія студента і викладача, що забезпечує розвиток особистості фахівця, його культури, толерантного ставлення до інших людей, культур, народностей, думок, ідей тощо. Наприклад, за наслідками аналізу анкет студентів механіко-енергетичного інституту НУВГП м. Рівне 71% бакалаврів і 87% магістрів вважають, що особистість викладача і стиль його спілкування відіграють першочергову роль у процесі засвоєння знань, так само як і творча атмосфера на занятті впливає на працездатність і ефективність засвоєння матеріалу.

Організаційно необхідним у технічних ВНЗ є узгодження викладання технічних, фахових, природничо-математичних дисциплін із гуманітарними. Якщо в умовах ринку вимоги до професійної підготовки постійно зростають, то гуманітарний комплекс наук не витримує конкуренції зі спеціальними дисциплінами. Від гуманізації освіти багато в чому залежить інтелектуально-творчий потенціал особистості. Гуманітарна підготовка повинна спрямовуватися на виховання індивіда як активного і вольового суб'єкта, здатного до самостійних зусиль у навчанні. Сучасні методи викладання гуманітарних дисциплін досить часто спотворюють зміст, не розкриваючи його. Це добре відчувається на прикладі студентів, які спроможні переказати все те, що їм викладали, але не в змозі використати здобуті знання у новій ситуації, їхні знання швидше визначаються обсягом, а не глибиною розуміння. У ВНЗ повинні навчати студента володіти власною думкою, при цьому освітній заклад зобов'язаний стати школою мислення,

а не школою запам'ятовування і відтворення інформації [5].

Гуманітарні науки XXI сторіччя демонструють таку тенденцію і особливість гуманітарної освіти, як міждисциплінарність (особливо на прикладах закордонних ВНЗ). По-перше, ця тенденція проявляється у тісному взаємозв'язку гуманітарних наук із практичними курсами на основі об'єднання спеціально відібраних «блоків» і галузей естетики, етики, філософії, психологічного практикуму щодо формування «почуття впевненості в собі» тощо. Такий міждисциплінарний комплекс повинен стати основою гуманітарного знання, оскільки поєднує в собі значний теоретичний прошарок із наступною практичною реалізацією. По-друге, у міждисциплінарному підході чітко простежується тенденція створення «блоку» із гуманітарних і природничо-наукових дисциплін. Цей варіант виявляє ідентичність із моделлю НТС (наука, техніка, суспільство), що є основою більшості інтегрованих курсів у США, розроблених і впроваджених у навчальний процес («Техніка в літературі», «Техніка й суспільні цінності», «Соціальний ефект суспільного прогресу», «Релігія й суспільні науки»). Реформи в системі американської освіти відобразилися в структурі змісту, методів, форм гуманізації й гуманітаризації у вищій школі США. Отже, в американській науці постійно розвивалися різноманітні гуманістичні спрямування, що вважали предметом свого вивчення особистість, котра споконвічно прагне до самоактуалізації, саморозвитку, але лише останнім часом у зв'язку з усвідомленням кризи освіти, культури й людини та загрози самого її існування наростає орієнтація на самоцінність людської особистості – мети, а не засобу суспільного розвитку.

Дослідники виокремлюють педагогічні, загальнодидактичні та психологічні умови, котрі сприяють формуванню наукових понять на міждисциплінарній основі: 1) погоджене в часі вивчення окремих навчальних дисциплін, за якого кожна з них спирається на попередню понятійну базу і готує студентів до успішного засвоєння понять наступної дисципліни; 2) необхідність забезпечення наступності й неперервності у розвитку понять; поняття, котрі є загальними для ряду дисциплін, повинні неперервно розвиватися, наповнюватися новим змістом, збагачуватися новими зв'язками; 3) єдність в інтерпретації загальнонаукових понять; 4) виключення дублювання одних і тих самих понять при вивченні різних дисциплін; 5) здійснення єдиного підходу до розкриття однакових класів понять [11].

Принцип міждисциплінарної інтеграції повинен бути основним механізмом оптимізації структури моделі знань у системі дисциплін, що перетворює всю систему підготовки в теоретичний, технологічний і методичний засіб побудови моделей професійної діяльності. Інформаційне суспільство як нова історична фаза розвитку цивілізації, в якій головними продуктами виробництва є інформація й знання, характеризується збільшенням їхньої ролі в житті суспільства. Зростання частки інформаційних комунікацій спричинило створення глобального інформаційного простору, що забезпечує ефективну інформаційну взаємодію людей і задовольняє їхні потреби в інформаційних продуктах і послугах. Інформатизація освіти передбачає застосування

різноманітних технологій і моделей інтегрованого навчання, таких як:

- трансдисциплінарна модель навчання, що передбачає інтеграцію дисциплін у єдиний навчальний курс, інтеграцію державних стандартів і вимог замовників;

- міждисциплінарна (проблемна) модель навчання, що передбачає навчання в процесі роботи над проектом;

- модель практичної орієнтації навчання за виконуваними функціями, галузями техніки, робочим місцем, сферами професійної діяльності.

Сучасні телекомунікаційні пошукові системи дозволяють автоматично збирати, класифікувати й структурувати інформацію з кількох сотень і навіть тисяч віддалених комп'ютерів водночас.

Процес модернізації вищої технічної освіти висуває принципово нові вимоги, які передусім спрямовані на виконання нових завдань у гуманітарній підготовці, адаптації молодого людини до швидкоплинних змін у суспільстві. Зміни, що відбуваються у національній системі освіти, відповідають сучасним світовим тенденціям, які зумовлюють необхідність удосконалення підсистем, що забезпечують освіту і підготовку протягом усього життя, оновлення змісту навчання, розробку стандартів, упровадження нових технологій професійної підготовки кадрів. За таких умов, на думку Н. Ничкало, потрібний новий підхід, згідно з яким освіта XXI століття спрямовуватиметься на забезпечення неперервності в усіх ланках навчання, створення необхідних умов для доступу кожної людини до оволодіння новими знаннями, цінностями, відносинами, компетенціями і вміннями. Нова доба породжує суспільство, яке повинно постійно навчатися [10, с. 42].

У Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття) одним із принципів реалізації освіти визначено її неперервність, що «відкриває можливість для постійного поглиблення загальноосвітньої (в тому числі і гуманітарної) та фахової підготовки, досягнення цілісності й наступності у навчанні та вихованні, перетворення набуття освіти у процес, що триває упродовж усього життя людини» [2, с. 5].

Державна політика України щодо неперервної освіти ґрунтується на врахуванні світових тенденцій розвитку освіти у контексті соціально-економічних, соціокультурних, соціогуманітарних, технічних, технологічних змін. У системі вищої освіти активно відбуваються процеси, спрямовані на забезпечення взаємного визнання документів про вищу освіту в рамках Болонської декларації [7]. Незважаючи на всі проблеми, що виникають за цих умов, Болонська декларація знаходить все більше прихильників, оскільки системи вищої освіти в Україні і країнах Європейського Союзу цілком порівнювані за рівнями і кваліфікаціями. «Освіта протягом усього життя є багатостороннім діалектичним процесом. Як індивідуальний досвід кожного вона є найбільш складним різновидом соціальних відносин, адже належить до культури, праці, громадянськості» [13]. Варто зазначити, що вчені застерігають від спрощеного розуміння цього принципу як простої суми початкової і безперервної освіти: освіта для всіх протягом усього життя передбачає формування «суспільства, що навчається», яке виїде за межі концепції «трьох періодів життя» (періодів освіти,

трудої діяльності і перебування на пенсії). Освіта дорослих у різноманітних формах повинна стати в суспільстві пріоритетом. У зв'язку з цим необхідно переглянути роль університетів, які не повинні бути лише «фабриками» з виробництва дипломованих фахівців, а стати одним з основних генераторів економічного і культурного розвитку.

Висновки. Високий рівень підготовки сучасного фахівця вимагає принципово змінювати освітній простір і освітню політику в Україні. Суть і мета якісного оновлення вищої освіти в XXI столітті – підготовка випускника, здатного оволодіти будь-яким фахом. Ми згодні з думкою дослідників, котрі вважають, що слід розвивати у студентів уміння усвідомлено використовувати потенціал гуманітарних і фундаментальних дисциплін для цілісного, комплексного розв'язання професійних завдань. Це можливо лише на основі міждисциплінарної інтеграції, нової дидактичної концепції цілісної навчальної дисципліни вищого закладу освіти. Очевидно, що процес гуманітарної підготовки у технічному ВНЗ потребує змін і реформування. Однак традиційна практика діяльності технічних вищих навчальних закладів не забезпечує необхідної єдності між гуманітарними дисциплінами та професійною підготовкою студентів, тому необхідно запроваджувати зміни як на загальнодержавному рівні, так і на рівні ВНЗ. Усебічне вивчення проблеми інтеграції в освіті доводить її значимість і позитивний вплив на педагогічний процес, який варто продовжувати, втілювати і досліджувати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Васянович Г. Гуманітарна освіта у процесі підготовки технічної еліти України / Г. Васянович // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : збірник наукових праць : в 3 ч. / за ред. : Л. Л. Товажнянського, О. Г. Романовського. – Харків : НТУ «ХП», 2010. – Вип. 27 (31). – Ч.1. – С. 97–102.
2. Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття) // Освіта. – 1993. – Спеціальний випуск. – № 45-46. – С. 2–15.
3. Зязюн І. А. Гуманізація та гуманітаризація професійної освіти : науково-методичний збірник / І. А. Зязюн [та ін.] ; АПН України ; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти. – К., 1996. – 160 с.
4. Каверина О. Г. Гуманитаризация технического образования в свете современных требований к профессиональной подготовке будущих инженеров / О. Г. Каверина [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ea.donntu.org:8080/jspui/bitstream/123456789/23776/1/kaverina.pdf>.
5. Лист МОН України «Про організацію вивчення гуманітарних дисциплін» від 11.03.2015 № 1/9-120 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/46343/.
6. Лузік Е. Гуманітарна освіта в процесі підготовки спеціалістів профільних ВНЗ України: проблеми та перспективи / Е. Лузік // Філософія освіти. – 2006. – № 2(4). – С. 266–276.
7. Михайличенко О. В. Класифікація наук та визначення поняття суспільно-політичних дисциплін / О. В. Михайличенко // Теорія і методика навчання суспільних дисциплін : науково-педагогічний журнал. – Суми : СумДПУ, 2011. – Вип. 1. – С. 4–14.
8. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про внесення змін до наказу МОН від 09.07.2009 № 642» від 25.08.2010 № 831 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/8760/.
9. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про організацію вивчення гуманітарних дисциплін за вільним вибором студента» від 09.07.2009 № 642 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/4283/.
10. Ничкало Н. Г. Професійно-технічна освіта України: проблеми досліджень / Н. Г. Ничкало ; АПН України ; Нац. спостережув. центр України. – К. : Науковий світ, 1999. – 28 с.
11. Олійник О. Особливості гуманітарної підготовки та професійної компетентності студентів у технічних ВНЗ / О. Олійник // Донецький вісник наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка. – Донецьк : Східний видавничий дім, 2009. – 252 с.
12. Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) "Про основні компетенції для навчання протягом усього життя" від 18.12.2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : dost.zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_975.
13. Різун В. В. Журналістська освіта та наука в контексті нових змін в освітній і науковій галузях / В. В. Різун // Українська журналістика: умови функціонування та перспективи розвитку : збірник наукових праць / відп. ред. : С. М. Квіт, Т. Г. Бондаренко ; МОН України ; Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. – Черкаси, 2007. – 528. – С.61–65.
14. Свиренко Ж. С. Виховання гуманізму в студентів вищих технічних навчальних закладів у процесі вивчення предметів гуманітарного циклу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Ж. С. Свиренко. – Луганськ, 2009. – 20 с.
15. Сисоєва С. О. Вища освіта України: реалії сучасного розвитку / С. О. Сисоєва, Н. Г. Батечко / МОН України ; Київський університет імені Бориса Грінченка ; Національний університет біоресурсів і природокористування України. – К. : ВД ЕКМО, 2011. – 368 с.

Дата надходження до редакції: 15.02.2016 р.